

**KORONAVİRÜS PANDEMİSİNDE TOPLUMUN YAŞLI VE ENGELLİLERE
YÖNELİK DÜŞÜNCELERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA****Arş. Gör. Hüseyin Zahid KARA**

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID: 0000-0003-4503-2703,

Arş. Gör. Fatmanur ALSANCAK

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ORCID: 0000-0002-1414-3358,

Özet

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'deki yaşlı ve engellilerin pandemi sürecindeki durumunu, toplumun yaşlı ve engellilere ilişkin düşünceleri ve yaklaşımları kapsamında ele alarak betimlemektir. Karma araştırma deseninde yapılan bu çalışmada katılımcıların sosyodemografik özellikleri kapalı uçlu sorularla, engelli ve yaşlıların pandemi sürecinden nasıl etkilendiğine ilişkin görüşler ve pandemiden korunmaya ilişkin halkın genel tutumu ve önerileri açık uçlu sorular sorularak incelenmiştir. Sosyodemografik özellikler için nicel araştırma verilerinin analizinde kullanılan SPSS programından yararlanılmıştır. Mülakat formunda yer alan açık uçlu soruların analizinde nitel yöntemden faydalanılarak, tematik bulguların ortaya koyulması ile betimsel analiz metoduna başvurulmuştur. Araştırma verileri çevrimiçi ortamda toplanmış ve araştırmanın örneklem grubunu 348 kişi oluşturmaktadır. Verilerden elde edilen bulgular betimsel yordamalar yapılarak yorumlanmıştır. Araştırmadan elde edilen bulgulardan hareketle yaşlı ve engellilere yönelik genel tutuma bakıldığında yerel ve kamusal hizmetlerin yaşlılar için daha çok genişletilmesi, engellilere yönelik sosyal, psikolojik ve ekonomik desteklerin pandemi sürecinde engellilerin ihtiyaçlarına göre şekillenmesi ve kısıtlayıcı uygulamaların hayata geçirilmesi gerekliliği ön plana çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Koronavirüs, pandemi, yaşlı, engelli**A RESEARCH ON THE THOUGHTS OF THE SOCIETY TOWARDS THE ELDERLY
AND THE DISABLED PEOPLE IN THE CORONAVIRUS PANDEMIC****Abstract**

The aim of this study is to present the situation of elderly and disabled people in Turkey in the pandemic within the framework of social variables. During this process, the society's thoughts and approaches to the elderly and disabled were described. In this study conducted in a mixed research design, the sociodemographic characteristics of the participants were examined with closed-ended questions, their opinions about how the disabled and the elderly were affected by the pandemic process, and the general attitude and suggestions of the public regarding protection from the pandemic by asking open-ended questions. Findings obtained from the data were interpreted by making descriptive predictions. Considering the general attitude towards elderly and disabled people based on the findings obtained from the research, the necessity of expanding local and public services for the elderly, shaping the social, psychological and economic supports for the disabled according to the needs of the disabled and implementing restrictive practices during the pandemic process come to the fore.

Keywords: Coronavirus, pandemic, elderly, disabled**GİRİŞ**

Çin'de ortaya çıkarak kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19, Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilmiş ve salgının yerel bir sorun olmaktan ziyade küresel nitelik kazandığı tescillenmiştir. Başlangıçta, koronavirüs olgularının büyük çoğunluğu Çin'de iken hastalık Çin dışında birçok ülkeyi etkilemiş ve olgu sayısında hızlı bir artış görülmüştür. Pandeminin ilk dönemlerinde en hızlı artış görülen ülkeler, Güney Kore, İran ve İtalya (Karcioğlu, 2020) iken devam eden süreçte pandeminin merkezi başta İspanya, Fransa

ve İngiltere olmak üzere Avrupa'ya kaymıştır. Dolayısıyla içinde bulunduğumuz dönemde hem Avrupa hem de ABD salgının en fazla görüldüğü bölgelerdir. Türkiye'de ise ilk kez 11 Mart 2020 tarihinde koronavirüs vakaları görülmüş olup ilk ölüm (mortalite) verileri de yaşlı ve kronik hastalığa sahip bireylerden gelmiştir.

Tüm bu süreçte, karşı karşıya kalınan salgın, başta sağlık olmak üzere insan yaşamına ilişkin birçok alanda olumsuz etki yaratmıştır. Nitekim Dünya Sağlık Örgütü, yayınlamış olduğu Covid-19 Strateji Güncelleme Raporu'nda (2020), pandeminin günlük yaşamda derin değişikliklere ve ekonomik durgunluğa sebep olduğunu belirtmiştir. Ayrıca raporda sıkıntılı zamanlarda güven duyulan geleneksel sosyal, ekonomik ve halk sağlığı ağlarının büyük bir baskı altına girdiğini ifade ederek dünyanın her yerindeki birey, aile, topluluk ve toplumların hem yaşanan pandemi hem de pandemiye karşı alınan önlemlerden etkilendiği vurgulanmıştır. Özellikle de dezavantajlı grupları ciddi şekilde olumsuz yönde etkilediğine değinilmiştir. Bu bağlamda ilgili birimler bir yandan pandemi karşısında teşhis / tedavi geliştirme ve bulaşma önleyici politikalara odaklanmışken diğer yandan pandeminin toplumsal etkileri sosyal bilimciler tarafından ele alınmaya başlanmıştır.

Son 50 yılın en büyük sosyal krizi olarak nitelendirilen koronavirüs pandemisi, diğer doğal afetler ve salgınlar gibi toplumdaki hassas ve kırılabilir yapıyı etkilemektedir. Giderek yaşanan Batı ülkelerindeki koronavirüs gelişmeleri, sağlık sistemindeki en zayıf halkanın, yaşlı ve engelli hastalar olduğunu göstermiştir. Benzer şekilde, T.C. Sağlık Bakanlığı da (2020) hastalık karşısında en çok risk altında olan grubun kronik rahatsızlığı bulunanlar ve yaşlılar olduğunu belirtmiştir. Risk altında olduğu belirtilen yaşlı nüfus grubu, ülkemizdeki toplam nüfusun %9,1'ini oluşturmaktadır ve nüfus projeksiyonlarına göre bu oranın gittikçe yükseleceği beklenmektedir (TÜİK, 2018). Yaşlı nüfusun sağlık riskini ortaya koyan verilere ek olarak pandemi sürecinin bizzat kendisinin ve bu süreçte alınan önlemlerin bu grup üzerindeki olumsuz etkisi de yaşlı nüfusun kırılabilir niteliğini artırmaktadır. Güncel araştırmalar, sosyal izolasyon, fiziksel mesafe, sokağa çıkma yasağı gibi önlemlerin yaşlıların yalnızlaştırılmasına sebep olduğunu ve buna bağlı gelişen yalnızlığın yaşlılarda kaygı, depresyon, bilişsel işlev bozukluğu, kalp hastalığı ve mortalite riskini artırdığını göstermektedir (Brooke ve Jackson, 2020). Ayrıca, pandeminin ortaya çıkışı sonrasında getirilen düzenlemeler karşısında yaşlıların yaşadığı uyum güçlüğü, yaşlıların sosyal medya üzerinde çeşitli görsel ve video paylaşımlar aracılığıyla literatürde "yaşlılık" olarak değerlendirilen ayrımcılık ve damgalamaların odağı haline gelmelerine sebep olmuştur (Kaya, 2020). Ele alınan her bir risk düzeyi, Dünya Sağlık Örgütü'nün (1946) sağlık tanımında yer alan zihinsel, fiziksel ve sosyal refah boyutlarını tehdit edecek kapsamlı bir niteliğe bürünerek yaşlı nüfusun biyopsikososyal açılardan bütüncül bir yaklaşımla desteklenmesini zorunlu kılmaktadır.

Pandemi karşısında dezavantajlı olarak tanımlanabilecek bir diğer grup engellilerdir. Amerikan Hastalık Korunma ve Kontrol Merkezleri, engelli yetişkinlerin kalp hastalığı, felç, diyabet veya kanser geçirme olasılığının engelsiz yetişkinlerden üç kat daha fazla olduğunu ifade etmiştir (CDC, 2020). Böylesi bir risk, kronik hastalığı olanlarda etkisini önemli ölçüde artıran pandemi karşısında ciddi bir kırılabilirlik oluşturmaktadır. Ayrıca engelli bireyler, pandemi karşısında maruz kaldıkları riski artıran başka faktörlere de sahip olabilmektedir. Bu faktörler içinde engel türüne bağlı olarak hareket kabiliyeti kısıtlı olan veya doğrudan destek sağlayıcılar ve aile üyeleri gibi enfekte olabilecek başkalarıyla yakın temastan kaçınmama, el yıkama ve sosyal mesafe gibi bilgileri anlamada veya önleyici tedbirleri uygulamada sorun yaşama ve hastalık semptomlarını ifade edememe olasılıkları gibi faktörler yer almaktadır. Bu kısıtlar engelli bireylerin pandemi karşısındaki kırılabilirliğini artırmaktadır. Ayrıca dünyanın hemen her yerinde örgün eğitim faaliyetlerinin durdurulmuş olması, özel ihtiyaçları sebebiyle özel eğitim ve rehabilitasyondan faydalanması gereken özel gereksinimli bireylerin gelişimlerini ve sağlıklarını tehdit eden bir diğer faktördür. Pandemi karşısında alınan bu

önlem, otizm spektrum bozukluğu olan -sürekli aynı rutine bağlı kalması gereken aksi halde akut anksiyete tepkileri gösterebilen- çocukları, çoğu nörotipik çocuğu etkilediğinden daha fazla etkileme durumu bulunmaktadır (Toseeb, Asbury, Code, Fox ve Deniz, 2020). Otizm Spektrum Bozukluğu olan çocukların tanıdık yüzler görmediği, rutin alışkanlıkları bozulduğu, eğitimleri aksadığı ve kapalı ortamda kaldıkları zaman şiddet davranışları sergilemesi ve davranışsal gerileme yaşaması, çocukların aileleri için ciddi zorluk oluşturmaktadır.

Dünya üzerinde bir milyardan fazla (%15) insan çeşitli engel tiplerinden birisine sahiptir (WHO, 2011, s.). Bu sayı itibariyle engelliler, dünyanın en büyük azınlığı olarak tanımlanmaktadır. Türkiye’de ise Ulusal Engelli Veri Tabanında kayıtlı ve hayatta olan engelli sayısı 2.533.209’dur. Ağır engeli olan kişi sayısı ise 777.569’dur. Engelli bireylerin 1.111.254’ü süregelen hastalığa sahiptir (AÇSHB, 2020). Ülke genelinde, ulusal veri tabanına kayıtlı olmayan engellileri kapsayacak şekilde güncel bir araştırma bulunmamakla birlikte ülkemizde 2002 yılında yapılan Türkiye Engelliler Araştırması (TÜİK, 2002) kapsamında engellilerin genel nüfusa oranının %12,3 olduğu; bu nüfus içerisinde 60 yaş ve üzeri yaşta bulunanların önemli bir kısmının (~%41) engelliliğe neden olan süregelen hastalık ve/veya ortopedik, görme, işitme, konuşma ve zihinsel engelle sahip olduğu ortaya koyulmuştur. Ayrıca engelli ve yaşlı nüfusların büyük ölçüde kesiştiği görülmektedir.

Ülkemizde verilen bakım hizmetleri kapsamında, söz konusu engelli nüfusun çok küçük bir kısmının kurum bakımından faydalandığı (Özel kurumlardan bakım alan; 20.949 kişi, Resmî kurumlardan bakım alan; 8.064 kişi) (AÇSHB, 2020), toplumdaki geri kalan engelli bireylerin aileleri ile birlikte yaşadıkları veya bireysel olarak hayatlarını sürdürdükleri görülmektedir. Benzer şekilde ülkemizdeki yaşlı nüfus içerisinde kurum bakımında yer alan kişi sayısının da oldukça az (resmi ve kurum bakımı toplam; 13.970) olduğu (AÇSHB, 2020), geri kalan bireylerin de aileleri ile birlikte veya bireysel olarak hayatlarını sürdürdükleri görülmektedir. Nitekim, 2828 sayılı kanun kapsamında engellilerin bakım ve ihtiyaçlarının evde aileleriyle birlikte sürdürülmesi için engelli bireye sunulan yardımdan faydalanan kişi sayısı 2020 Şubat ayında 523.068 (AÇSHB, 2020) olmuştur. Eldeki verilerden hareketle pandemi sürecinde bu iki kırılgan grubun da sosyal hayatlarını büyük oranda aileleriyle birlikte ve/veya etkileşim halinde sürdürdükleri görülmektedir.

Türkiye’de koronavirüs pandemisinden korunmak için alınan tedbirler (okulların uzaktan eğitime geçmesi, seyahat kısıtlılıkları, sokağa çıkma yasağı, sosyal izolasyon, yeni hastanelerin inşası, ventilatör, maske, eldiven gibi sağlık malzemelerinin seri üretimine geçilmesi, salgına yönelik ekonomik paketlerin açıklanması vb.) risk altındaki grupları da kapsamaktadır. Ayrıca bir dönem özellikle 65 yaşın üstündekiler ve 20 yaşın altındakiler için sokağa çıkma kısıtlaması devreye girmiş, sonrasında tüm nüfus grupları için bu kısıtlamalar belirli bölgelerde, aralıklı olarak uygulanmıştır. Bu süreçten engelliler ve engellilerin aileleri etkilenmiş, ev dışındaki ihtiyaçlarına fiziksel olarak ulaşmaktan mahrum kalmışlardır. Fakat yaşlı ve engellilerin sağlık, sosyal, psikolojik ve ekonomik yönden etkilenme durumu, eldeki istatistiki veri ve araştırmaların sınırlı olması sebebiyle tam olarak bilinmemektedir. Yaşanan bilinmezlik, her iki kırılgan nüfusun içinde bulunduğu risk faktörlerinin ve güncel ihtiyaçlarının tanımlanmasını da zorlaştıracaktır. Bu zorluğun toplum açısından nasıl tanımlandığı önemli bir soru işareti olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumun her iki kırılgan kesime yönelik düşüncelerinin bilinmesi uygulanması planlanan politikaların yerel düzeydeki karşılığının anlaşılması açısından önemlidir.

Pandeminin psikososyal boyutu gözden geçirildiğinde, Sağlık Bakanlığı 2019 yılı içerisinde pandemi ulusal hazırlık planı hazırlamış, bu planda psikososyal destek için de bir eylem planı oluşturulmuştur (Sağlık Bakanlığı, 2019). Psikososyal destek eylem planlarında dezavantajlı grupların ihtiyaçlarına yönelik yapılacak güçlendirme çalışmaları ve pandeminin potansiyel olarak etkileyebileceği özel gruplara (çocuklar, yaşlılar, kronik hastalığı olanlar, gebeler gibi) da yer verilmektedir. Sağlık bakanlığı tarafından ortaya koyulan bu özel grupların

koronavirüs pandemisi sürecinde karşılaştıkları sorunların toplum tarafından nasıl algılandığı yine bir soru işareti olmaktadır.

Bu sınırlı bilgiler, Türkiye’deki yaşlı ve engellilerin koronavirüsten psikososyal açıdan etkilenme durumuna ve toplumun bu iki kesime yönelik duygu, düşünce, algı ve tutumlarına ilişkin bilimsel araştırmaların yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmada, pandemi sürecinde toplumun yaşlı ve engellilere ilişkin düşünceleri ve yaklaşımları betimlenmiş ve engelli ve yaşlıların pandemi sürecinden korunmalarına ilişkin önerilerin ele alınma biçimi tartışılmıştır.

1.YÖNTEM

Bu çalışma nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanıldığı karma araştırma deseninde yapılmıştır. Katılımcılara açık ve kapalı uçlu sorulardan oluşan görüşme formu aracılığıyla ulaşılarak veriler elde edilmiştir. 348 katılımcıdan elde edilen veriler SPSS 25.0 paket programı ve nitel veri analiz yöntemlerinden betimsel analiz metodu kullanılarak incelenmiştir. Pandemi koşullarından dolayı katılımcılara çevrimiçi veri toplama yolları üzerinden ulaşılmış, veriler etik ilkeler çerçevesinde elde edilmiştir. Katılımcıların 18-65 yaş aralığında olması ve pandemi koşullarının kısıtlayıcı yönleri bu araştırmanın sınırlılıklarındandır.

1.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanıldığı karma(sentez/çoklu) araştırma yöntemi deseninde tasarlanmıştır. Hem istatistiksel hem de metin analizlerinin kullanılabilirdiği karma araştırma yöntemlerinde araştırmacılar hem nicel hem nitel veri toplama yollarına yönelerek bir araştırma probleminin tam olarak anlaşılmasına daha iyi katkıda bulunacağı görüşünden hareketle çalışmasını yapılandırmaktadır (Creswell, 2017). Buradan hareketle bu araştırmada katılımcıların sosyodemografik özellikleri kapalı uçlu sorularla ölçülürken hedefe yönelik sorular açık uçlu sorularla sorulmuş ve belirli temalar altında yapılandırılmıştır.

Çalışmada katılımcıların sosyodemografik özellikleri nicel araştırma yöntemleri ile betimlenirken engelli ve yaşlıların pandemi sürecinden nasıl etkilendiğine ilişkin görüşler, pandemiden korunmaya ilişkin halkın genel tutumu ve önerileri nitel araştırma yöntemlerinden mülakat soruları sorularak betimsel analiz ile incelenmiştir. Çalışma, ortaya koyulan bilginin fonksiyonu bakımından betimsel bir çalışmadır.

1.2. Evren ve Örneklem / Çalışma Grubu / Katılımcılar

Araştırmanın evrenini Türkiye’de yaşayan 18-65 yaş arasındaki insanlar oluşturmaktadır. Araştırmada olasılıksız örneklem türlerinden pandemi sürecinin getirdiği sınırlılıklar çerçevesinde kartopu örneklem ve gelişigüzel örnekleme yolu benimsenmiştir (Şimşek, 2012). Araştırmanın örneklemini, 669 kişi ile çevrimiçi veri toplama yolları ile gerçekleştirilen ve etik kurul izni 10.06.2020 tarihinde Sakarya Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Başkanlığı’nın 24 sayılı toplantısının 01 numaralı kararı ile alınan “Koronavirüs Pandemisinde Problemlere Karşı Olumsuz Tutum Geliştirme Üzerine Bir Çalışma” başlıklı çalışmanın soru formunda yer alan demografik sorular ve açık uçlu sorulara gönüllü olarak eksiksiz biçimde yanıt veren 348 katılımcıdan oluşmaktadır.

1.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmada araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmıştır. Araştırmacı tarafından hazırlanan mülakat formunda sosyodemografik özellikleri içeren sorular kapalı uçlu olarak, mülakat soruları ise açık uçlu olarak yapılandırılmıştır. Verilerin elde edilmesi sürecinde bilimsel araştırma etiği ve gizlilik esasına uygun hareket edilmiş, gönüllü katılım ilkesine uygun olarak katılımcılardan onay alınmıştır. Veri toplama aşamasında hatalı veya eksik doldurulan cevaplar toplam veriden çıkartılmış ve sonuç olarak 348 katılımcının cevapları araştırmanın verilerini oluşturmuştur.

1.4. Verilerin Analizi

Bu çalışmada katılımcıların tanıtıcı özellikleri için SPSS 25.0 paket programından yararlanılmış, sosyodemografik özellikler için frekans analizi yapılmıştır. Açık uçlu soruların analizinde ise veriler defaatle okunmuş, tematik alanlar belirlenmiş ve nitel veri analizi yöntemlerinden betimsel analiz yönteminden yararlanılmıştır.

Betimsel analizde veriler önceden belli olan kategori ya da boyutlara göre özetlenir ve yorumlanır (Şimşek, 2012). Çalışmadan elde verilerin analizi şu aşamalardan geçmiştir:

a) Araştırma belirlenen temalar etrafında çerçevelenmiştir. Bu temalar pandemiden etkilenen yaşlılara dönük düşünceler, pandemiden etkilenen engellilere dönük düşünceler ve pandemiden korunmaya dönük düşünceler olmak üzere 3 ana temadan oluşmaktadır.

b) Veriler hazırlanmış olan tematik çerçeveye göre okunmuş ve düzenlenmiştir. Önceden belirlenmiş olan temaların dışında kalan veriler çalışma kapsamına alınmamıştır. Bu aşamada her tema altında yeni alt temalar oluşturulmuş ve gruplandırılmıştır.

c) Düzenlenmiş olan bulgular, kolay anlaşılır bir dille tanımlanmış ve alıntılarla desteklenmiştir.

d) Son aşamada ise bulgular yorumlanmış, tanımlanarak açıklanmış ve betimsel yordamalarla yeniden anlamlandırılmıştır.

2. BULGULAR

Katılımcıların koronavirüs pandemisi sürecinde engelli ve yaşlılara yönelik görüş ve önerilerine ilişkin verilerin analizi sonucu elde edilen bulgular yaşlılara ilişkin düşünceler, engellilere ilişkin düşünceler ve salgından korunmaya ilişkin öneriler olmak üzere 3 başlıkta incelenmiştir. Katılımcıların sosyodemografik özelliklerine ilişkin bilgiler aşağıdaki gibidir:

Tablo 1. Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri

		N	%
Cinsiyet	Kadın	197	56,6
	Erkek	151	43,4
	Evli	201	57,8
Medeni hal	Bekar	147	42,2
	En az ortaokul mezunu	12	3,4
Eğitim Düzeyi	Lise Mezunu	48	13,7
	Ön lisans-Lisans Mezunu	202	58
	Lisansüstü Mezunu	86	24,9
	İşçi	30	8,6
Meslek	Memur	204	58,6
	Serbest Meslek	23	6,6
	Çalışmıyor	91	26,2
Yaş	18-25	90	25,8
	26-40	189	54,2
	41-65	69	20
Aylık Gelir	0-2500	74	21,2
	2501-4000	85	24,5
	4001-6000	138	39,7
	6001 ve üstü	51	14,6
	Total	348	100

Tablo 1 incelendiğinde çalışmaya katılan grubun %56,6'sının kadın, %57,8'inin evli (n=348), %58'inin üniversitelerin lisans ya da ön lisans bölümlerinden mezun olduğu, %58,6'sının memur statüsünde çalıştığı, %54,2'sinin 26-40 yaş aralığında olduğu, %33,7'sinin 4001-6000 arasında aylık gelire sahip olduğu (n=348) görülmüştür.

Tablo 2. Pandemi sürecinden etkilenen yaşlılara ilişkin yaklaşım

	N	%
Ekonomik destek mekanizmalarının artması gerektiğini düşünenler (maddi destek, aynı ve nakdi yardım, gıda yardımı, temel ihtiyaçlar, maaşlarına erişim)	62	17,8
Psikososyal destek mekanizmalarının artması gerektiğini düşünenler (iletişim, sosyalleşme, yalnızlığın ve ölüm korkusunun paylaşımı, gönüllü gruplar, psikolojik danışmanlık, rutin görüşmeler)	67	19,2
Bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmalarının yapılması gerektiğini düşünenler (hijyen ve izolasyona dair detaylar, virüse ilişkin bilgiler, hizmetlere erişme)	22	6,3
Mevcut kamu hizmetlerinin genişletilmesi gerektiğini düşünenler (Sağlık kontrolleri evde sağlık hizmetleri, teknolojik çözümler, internet kullanımı, telefonla erişim imkanları, her eve bir aile hekimi, TV programlarının yaşlılara dönük olması, dini hizmetler, belediyeler tarafından temizlik hizmeti, telefonla günlük kontrol vb.)	129	37
Mevcut hizmetlerin yeterli olduğunu düşünenler	61	17,5
Kısıtlayıcı mekanizmaların olması gerektiğini düşünenler (sokağa çıkma yasağı, iletişim kurulmaması)	7	2,2
Toplam	348	100

Tablo 2'ye göre katılımcılara koronavirüs pandemisinde yaşlılara yönelik hangi destek mekanizmalarını önerdikleri sorulmuş ve 348 katılımcının cevabı analiz edilmiştir. Cevaplar defaatle okunmuş ve farklı başlıklar altında gruplandırılmıştır. Buna göre katılımcıların %37'si mevcut olan başta sağlık ve sosyal yardımlar olmak üzere yerel ve kamusal hizmetlerin yaşlılar için daha çok genişletilmesi gerektiğini ifade etmiştir (n=348). Bu hizmetler yaşlıların sağlık kontrolleri, ilaca erişim, evde sağlık hizmetleri, her eve bir aile hekimi, teknolojik çözümlerle yardımların ulaştırılması, internet kullanımının öğrenilmesi, telefonla erişim hatlarının kurulması, TV programlarının yaşlılara yönelik dönüştürülmesi, dini hizmetler, belediyeler tarafından temizlik hizmeti, telefonla günlük kontrol gibi hizmet ve projeleri gibi hizmetleri içermektedir.

“Onların dışarıdaki işlerini göreceğ gönüllülerden oluşan bir ekibin kurulması veya daha az maliyetli ama insani ilişkiler bakımından yıpratıcı olacağını düşündüğüm insansız teslimat araçları ile (drone gibi) yaşlıların ihtiyaçlarının kapılarının önlerine bırakılması... diye düşünüyorum.” (Erkek, 23, öğrenci)

“Kişiye göre; Durumu iyiyse sadece temizlik ve temel gıda, gerekli hallerde ilaç tedariki, gerekli halde evde sağlık gibi onların bakımına daha bi özen gösterilmeli. Muhtarlar bu konuda aktif rol almalı gerekirse mahalle içi teşkilatlar kurulmalı (Zor ama devletimiz üstesinden gelebilir.)” (Erkek, 30, işçi)

Kamu hizmetlerine ilişkin ifadeleri %19,2 (n=348) oranıyla psikososyal destek mekanizmalarının oluşturulması gerekliliğini belirtenler takip etmiştir. Yaşlıların özellikle iletişim kurma, sosyalleşme, yalnızlığın ve ölüm korkusunun paylaşımı gibi psikososyal sorunlarla başedebilmeleri için gönüllü grupların oluşturulması, çevrimiçi veya telefonla irtibat kurularak rutin görüşmelerin yapılması ve onlara psikolojik danışmanlık hizmetinin sunulması gerektiği ifade edilmiştir.

“Psikolojik olarak onları rahatlatmak için psikososyal destek grupları oluşturulmalı zaten ölüm korkusu yalnızlık korkusunu en çok yaşayan yaş grubu onlar İhtiyaçlarını karşılamak için çağrı merkezlerini aramalarına gerek kalmadan rutin bir şekilde ihtiyaçlarını karşılayan sağlık durumlarını kontrol eden gezici ekipler oluşturulmalı.” (Kadın, 27, sosyal hizmet uzmanı)

“Gençler yaşlılara interneti öğretmeli, online etkileşim kurdukları zaman dışarı çıkma ihtiyacı duymayabilirler. İnternet kullanmayı öğrenmeliler bunun için proje yapılsın.” (Kadın, 28, memur).

Psikolojik destek konusunda özellikle yaşlıların koronavirüsün hedefi oldukları gibi yanlış bilgilendirmelerin önüne geçilmesi gerektiğine ilişkin düşünceler ön plana çıkmıştır.

“Yaşlıların yüksek risk grubu olması nedeniyle gerek resmî açıklamalarda gerekse medyada evden çıkmamaları konusunda vurgu yapılmakta, bu önemli fakat bu vurgunun yapıldığı biçimi de önemli. Şu anda yapılan bu vurgular yaşlıları ölüm korkusuyla yüzeleştirmekte ve psikolojik sağlıklarını olumsuz etkilemektedir. Buna dikkat edilmelidir.” (Kadın, 23, öğrenci)

Ekonomik destek mekanizmalarının olması gerektiği ifade edenlerin oranı %17,8’dir. Yaşlıların özellikle alışverişlerinde, maaşlarını almada, temel gıda ve hijyen malzemelerine ve erzaklara erişimde aynı ve nakdi yardımların artırılması gerekliliği vurgulanmıştır.

Yaşlılara yönelik olarak genel itibarıyla koruyucu ve önleyici mekanizmalara olan ihtiyaç belirtilmiş, kamuda ve yerel hizmetlerde yaşlılara öncelik sağlanması gerektiği ifade edilmiştir. “Evden dışarı çıkmalarını”, “başkalarıyla iletişim kurmaları engellensin”, “sokağa çıkma yasağı uygulansın”, “sosyal izolasyon katı bir şekilde uygulansın” diyenlerin oranının oldukça düşük (%2,2) olduğu görülmüştür. Buna göre pandemi sürecinde yaşlı ayrımcılığına yönelik halkın tutumunun olumlu bir eğilim gösterdiği söylenebilir.

Tablo 3. Pandemi sürecinden etkilenen engellilere yönelik yaklaşım

	N	%
Psikososyal ve ekonomik ihtiyaçların karşılanması gerektiğini düşünenler (öz bakım ihtiyaçları, bakım ücreti, pandemiyle ilgili işaret dili desteği, ailelere maddi yardım, özel eğitim, teknolojik destek, dayanışma)	276	79,4
Yaşlılar için uygulanması gereken sistemlere dahil edilmesi gerektiğini düşünenler	32	9,1
Kısıtlayıcı uygulamalar ve tedbirlerin uygulanması gerektiğini düşünenler (evden çıkmamalı, sokağa çıkma yasağı)	25	7,2
Mevcut uygulamaların yeterli olduğunu düşünenler	15	4,3
Toplam	348	100

Tablo 3’te katılımcılara pandemi sürecinde engelli bireylere yönelik hangi destek mekanizmalarını önerdikleri sorulmuş ve 348 katılımcının cevabı analiz edilmiştir. Katılımcıların büyük çoğunluğu (%79,4) engellilere yönelik sosyal, psikolojik ve ekonomik desteklerin pandemi sürecinde engellilerin ihtiyaçlarına göre şekillenmesi ve etkin bir yardım mekanizmasının olması gerektiğine işaret etmiştir. Engellilere sosyal ve sağlık hizmetlerinin ulaştırılması, özellikle sağlık personellerinin engellilerin evlerinde tedavi edilmelerindeki rolleri, park ve açık alanlara gezi düzenlenmesi, işsizlik, dışlanma gibi toplumsal sorunlarının çözümü, kamu ve yerel kurumların engellilerin ihtiyaçları için işlevsel olmaları ve engelli çocukların ve ailelerinin eğitim sürecinden kopmamaları gerekliliği vurgulanmıştır.

“Engelliler yasaklar yerine yardıma ihtiyaç duyuyor. Otizmliliğim var. Salgını anlamıyor evde canı çok sıkıldı. Gerileme ve öfke nöbetleri geçiriyor ama ne yapacağınızı bilmiyoruz destek alamıyoruz.” (Kadın, 37, öğretmen)

Pandemi sürecinin Türkiye’de görüldüğü ilk aylarda özellikle engelli öğrencilerin uzaktan eğitim sistemine entegre edilmemiş olması, bu gruptakilerin uzaktan eğitime ve özel eğitime olan erişimlerini kısıtlamıştır. Bu durum özel gereksinimli bireylerin ailelerini doğrudan olumsuz yönde etkilemiş, kendilerinin eğitim süreci aksamıştır.

“Aileleri ve yakınları ile irtibata geçebilecek ve sürekli ihtiyaç halinde destek olan bir koordinasyon ekipleri sağlanabilir ve engellilere çeşitli aktivite programları düzenlenebilir eba TV gibi engelliler içinde böyle bir çalışma yapılabilir.” (erkek, 23, öğrenci)

“Engelliler için de online kurs olmalı, nasıl normal öğrenciler için uzaktan eğitim varsa engelli öğrenciler için de olmalı. öz bakımı ve fiziksel ihtiyaçlarını da online eğitimlerle öğrenmeli bakıcılar.” (Kadın, 28, sosyal hizmet uzmanı)

Tüm engelliler için teknolojik hizmetlerin koronavirüs pandemisinde ihtiyaçlara erişim noktasında en etkin yol olduğu ve buna yönelik çözümlerin üretilmesi gerekliliği vurgulanmıştır.

“Telefonda kurulan bir program sayesinde ihtiyaç duydukları işaretlenerek karşılanması.” (Kadın, 29, öğretmen)

“İhtiyaçları belirlenerek ailelerine maddi manevi destek olunmalı ve özellikle zihinsel engelliler için dijital ortamda psikolojik destek uygulamaları (örneğin: görüntülü konuşma) geliştirilmeli.” (Erkek, 24, makina mühendisi)

Engellilere bakımveren kişilere hizmetlere öncelik verilmesi gerekliliği de bir diğer destek mekanizması olarak belirtilmiştir. Ayrıca engellilerin ihtiyaçlarının engel türüne göre değişkenlik gösterdiği, dolayısıyla verilecek desteklerin de bu ihtiyaçlar doğrultusunda şekillenmesi gerekliliği belirtilmiştir.

“Bu kişinin engeline göre değişir. Örneğin hastanede başka bir sebeple tedavi altında olan pehle beslenen trakeostomisi açık yatağa bağımlı kimsesiz bir hastam var. Hastanın yüzde doksan altı ağır engelli raporu var. Ama Aile Bakanlığı Covid testi negatif çıksa bile kabul edemeyeceğini belirtiyor. Bu tip vakalarda olabildiğince hastayı mağdur etmeden hizmete erişmesi sağlanmalı. Gerekirse yerel yönetimlerden destek alınmalı ve var olan hizmetleri aksatmadan devam ettirmeli.” (Kadın, 26)

Katılımcıların %9,1’inin engelli ile yaşlı bireylerin ortak ihtiyaçları olduğunu, aynı destek sistemi içinde yardım almaları gerektiğini; %7,2’si engellilerin evden dışarı çıkmamaları gerektiğini; %4,3’ü mevcut yardımların engelliler için yeterli olduğunu belirtmiştir. Genel tabloya bakıldığında katılımcılar, engelliler ve aileleri için spesifik yardım sistemlerinin geliştirilmesi ve psikososyal hizmetlerin internet, telefon ve televizyonlar aracılığıyla ulaştırılması gerekliliğini vurgulamıştır.

Tablo 4. Pandemi sürecinden korunmaya yönelik öneriler

	N	%
Kısıtlayıcı uygulamaların getirilmesi ve fiziksel temasın azaltılması gerektiğini düşünenler (Fiziksel mesafe, sokağa çıkma yasağı, toplu alanlardan uzak durma, çalışma hayatında vardiya sistemi)	296	85
Hijyen kuralları, sağlıklı beslenme ve fiziksel aktiviteler yapmak gerektiğini düşünenler (El yıkama, maske, dezenfektan kullanımı, sağlıklı ve doğal beslenme, düzenli sportif faaliyet)	127	36,5
Ekonomik destek mekanizmalarının artması gerektiğini düşünenler (İşsizlik yardımları, ayni ve nakdi yardımlar, ekonomik destek paketleri, kredi ertelemeleri)	78	22,4
Psikososyal destek mekanizmalarının artması gerektiğini düşünenler (Bilinçlendirme, farkındalık artırma, psikolojik destek, sosyal yardım ve rehberlik)	43	12,3
Bilgilendirme mekanizmalarının şeffaf olması gerektiğini düşünenler (Sosyal medya kontrol edilmeli, panik havası oluşturulmamalı, yetkililer şeffaf olmalı, resmî açıklamalar özenli yapılmalı)	38	10,9
Diğer öneriler (Aşı bulunması, üretimin durdurulması, vb.)	24	6,9
Toplam	348	100

Tablo 4’te katılımcılara pandemi sürecinden korunmaya yönelik hangi önerilerde bulunabilecekleri sorulmuş ve 348 katılımcının vermiş oldukları cevaplar yukarıdaki şekilde karşımıza çıkmıştır. Katılımcıların oldukça büyük bir kısmı (%85) kısıtlayıcı uygulamaların hayata geçirilmesi ve fiziksel temasın azaltılması gerektiğini belirtmiştir. Diğer öneriler ise sırasıyla hijyen kurallarına dikkat etme, sağlıklı beslenme ve fiziksel aktivitelerde bulunma (%36,5), ekonomik destek mekanizmalarının artırılması (%22,4), psikososyal destek

mekanizmalarının artırılması (12,3), bilgilendirme mekanizmalarının şeffaf olması (%10,9) ve diğer öneriler (%6,9) şeklinde yapılmıştır.

“Acilen sokağa çıkma yasağı gelmeli yoksa insanları sokaktan çekemezsek salgını durdurma imkânımız yok. Ekonomik kaygılarla bunu ertelemek yanlış.”(Erkek, 36, akademisyen)

Araştırmanın gerçekleştirildiği dönemde henüz bir sokağa çıkma yasağının bulunmadığı dikkate alındığında, sokağa çıkma yasağı beklentisinin halk tabanında önemli bir karşılığı olduğu görülmektedir. Fiziksel mesafenin korunması, izolasyonun sağlanması ve karantina önerilerinin aldığı pay dikkate alındığında ekonomik, psikolojik ve sosyal alanlara ilişkin beklentilerden önce sağlığın korunmasının belirleyici olduğu göze çarpmaktadır.

3.SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Karşı karşıya kalınan pandemi, sağlık başta olmak üzere sosyal, ekonomik, psikolojik vb. açılardan “normal” olarak tanımladığımız insan yaşantısını derinden etkilemiştir. Gerek tekil gerekse bütüncül çözüm mekanizmalarının oluşturulması acil bir gereksinim olarak karşımıza çıkmıştır. Bu çözüm mekanizması ihtiyacının “aciliyet” vurgusunu tetikleyen kesimlerin başında şüphesiz pandemi karşısında görece daha kırılğan olarak niteleyebileceğimiz engelli ve yaşlılar yer almaktadır.

Her ne kadar pandemi tüm dünyayı kapsayan bir etki alanına sahip olsa da yerel düzeyde pandemi sürecinin yansımaları ve baş etme mekanizmaları mevcut “normaller” çerçevesinde farklılıklar göstermektedir. Nitekim, literatür kısmında değinildiği üzere ülkemizde yaşamakta olan engelli ve yaşlı nüfusun büyük çoğunluğu kurumsal yapılardan ziyade evlerde yaşamlarını sürdürmektedir. Söz konusu çoğunluk durumu bakıma muhtaç engelli ve yaşlı istatistikleri ele alındığında da aynı yönde karşımıza çıkmaktadır. Evlerde kendi başına veya aileleriyle birlikte yaşamlarını sürdüren yaşlılar ve engelliler kurum bakımında bulunanlara kıyasla daha fazla risk altında bulunmaktadır. Alışveriş, maaş çekimi, sağlık ihtiyaçlarının karşılanması gibi çok çeşitli gerekçelerle sürekli olarak dışarıyla etkileşim kurma gerekliliği ve evdeki diğer bireylerin aktif olarak dışarıyla olan etkileşimleri söz konusu grupların kırılğanlığını artıran faktörler olarak değerlendirilebilir.

Gerçekleştirilen araştırma ile pandemi sürecinde Türkiye genelindeki 18-65 yaş arası nüfusun yaşlı ve engellilerin durumuna ilişkin düşünceleri irdelenmiştir. Elde edilen veriler her iki kesime ilişkin önemli verileri ortaya koymuştur. Buna göre, yaşlıların sokağa çıkması veya engellilerin sokağa çıkmasına ilişkin düşünceler oldukça düşük oranlı olmuşken ülke genelinde sokağa çıkma yasağı olması gerektiğine ilişkin büyük bir görüş birlikteliğinin olduğu görülmüştür. Söz konusu farklılık, katılımcıların yaşlı ve engellilerin toplumla iç içe yaşamakta olduğunun farkında olması ve bu yüzden sadece bu iki kırılğan kesime değil ülke genelinde sokağa çıkma yasağı uygulanmasının belirleyici olacağı düşüncesinin hâkim olmasıyla değerlendirilebilir.

Engelli ve yaşlı nüfusun sağlık durumları ve kendi kendilerine yetebilme kapasiteleri dikkate alındığında bu gruplar önemli bir sağlık tehdidi altında bulunmaktadır. Karşı karşıya kalınan ve ne zaman sona ereceği bilinmeyen bu tehdit söz konusu kesimlerde psikososyal açılardan sürekli olarak kaygı ve anksiyeteleri tetikleyebilecektir. Nitekim araştırma verilerinde psikososyal destek ve ekonomik destek mekanizmalarının güçlendirilmesine ilişkin görüşler en yüksek orana sahip olmuştur. Toplum nezdinde bu grupların kırılğanlığı ve gereksinimlerine ilişkin farkındalığın bulunması önemli bir veri olarak kayda geçmiştir.

Niceliksel olarak Türkiye’de toplum içerisinde kendi yaşantısını sürdürmekte olan yaşlı ve engellilerin kırılğanlığının ve gereksinimlerinin araştırma katılımcıları çerçevesinde farkında olduğuna ilişkin bulgular elde edilmiştir. Kültürel kodlar, inanç sistemi, gelenek görenekler, farkındalık ve bilinç düzeyi gibi faktörlerin de etkisiyle yaşlı ve engellilerin toplum tarafından pandemi sürecinde korunması gereken kesimler olduğuna yönelik algının

bulunduğu görülmektedir. Toplumsal düzeyde oluştuğu söylenebilecek bu farkındalığın, içinde bulunulan ve “normal” anlayışını önemli ölçüde değiştiren ekstrem durumda, hizmetler ve destek mekanizmalarına yansımaları, mevcut hizmetlerin genişletilmesi ve çözüm stratejilerinin öncelikli hale getirilmelidir.

Pandemi koşullarından dolayı tüm dünyada eğitim, yardım, ekonomik sistemler ve gündelik yaşama dair gereksinimlerin karşılanmasıyla ilgili teknolojiye faydalanma ve bilgiye erişim konusu tartışılmaktadır. Yaşlı ve engelliler gibi dezavantajlı grupların eğitime erişebilirliği de bu süreçte sektöre uğramıştır. Eğitim sisteminde yapılan iyileştirmeler (EBA TV, uzaktan eğitim ve diğer uygulamalar) engelli öğrenciler için erişilebilir düzeyde yapılandırılmalıdır.

Araştırma sonucuna göre yaşlıların ayrımcılığıyla mücadelede toplumda belli bir düzeyde bilinç oluştuğu söylenebilir. Ancak yaşlıların mevcut dezavantajlarının pandemi sürecinde daha da derinleştiğine ilişkin araştırmalar mevcuttur. Her ne kadar sağlık, sosyal güvenlik ve sosyal yardımlarla yaşlı bireylerin sosyal hakları iyileştirilse de koronavirüsten etkilenen yaşlı bireylerin psikososyal gereksinimlerine (ölüm korkusu, yalnızlık, damgalanma, sosyal dışlanma ve diğer sosyal hizmetlere ulaşım) yönelik yerel uygulamaların hayata geçirilmesi gerekmektedir.

Son olarak bilimsel çalışmaların sosyal politikalara yön verdiği gözönünde bulundurulduğunda toplumun yaşlı ve engellilere dönük düşüncelerinden yola çıkılarak ortak bir kurul oluşturulması gerekliliği görülmektedir. Ayrıca pandemiden etkilenen engelli grupların ve yaşlıların bu süreci daha aktif geçirmelerine yönelik çeşitli projeler yapılmalı, engelli ve yaşlı özelinde akademik çalışmaların yapılması gereklidir. Bu bağlamda literatürde sınırlı çalışma olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, (2020). *Mart Ayı Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni*. Erişim adresi <https://ailevecalisma.gov.tr/media/42250/istatistik-bulteni-2020-mart.pdf>

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, (2020). *Bakan Selçuk: 2. Faz Sosyal Yardım, İhtiyaç Sahibi Farklı 2 Milyon 300 Bin Haneye Verilecek*. Erişim adresi <https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/haberler/bakan-selcuk-2-faz-sosyal-yardim-ihtiyac-sahibi-farkli-2-milyon-300-bin-haneye-verilecek/>

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, (2020). *Bakan Selçuk: Engelli Aylığı Alan ve Evde Bakım Yardımından Yararlanan Engellilerimizin, 1 Ocak 2020 Tarihi ve Sonrasında Süresi Dolan Raporlarını Mayıs Ayı Sonuna Kadar Geçerli Sayıyoruz*. Erişim adresi <https://www.ailevecalisma.gov.tr/tr-tr/haberler/bakan-selcuk-engelli-ayligi-alan-ve-evde-bakim-yardimindan-yararlanan-engellilerimizin-1-ocak-2020-tarihi-ve-sonrasinda-suresi-dolan-raporlarini-mayis-ayi-sonuna-kadar-gecerli-sayiyoruz/>

Brooke, J. ve Jackson, D. (2020). Older People And COVID-19: Isolation, Risk And Ageism. *Journal of Clinical Nursing* (Accepted Paper). DOI: 10.1111/jocn.15274

Central Disease Center of America, (2020). *People with Disabilities*. Retrieved from <https://www.cdc.gov/coronavirus/2019-ncov/need-extra-precautions/people-with-disabilities.html>

Cresswell J. W. (2017). *Nitel Araştırma Yöntemleri: Beş Yaklaşım Göre Nitel Araştırma Ve Deseni* (Çev. Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir). Siyasal Kitabevi, Ankara.

Karcioğlu Ö. (2020). What is Coronaviruses, and how can we protect ourselves? *Anka Tıp Dergisi*, 2(1), 66-71. Erişim adresi <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/990396>

Kaya, M. (2020). Koronavirüs Salgınında Yaşlılar Nasıl Hedef Haline Geldi. *SETA Perspektif*, Erişim adresi <https://www.setav.org/perspektif-koronavirus-salgininda-yaslilar-nasil-hedef-haline-geldi/>

Resmi Gazete, (2020). *65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun*. Erişim adresi <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2022.pdf>

Resmi Gazete, (2020). *Evde Bakım Hizmetleri Sunumu Hakkında Yönetmelik*. Erişim adresi

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=7542&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>

Şimşek, A. (2012). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Anadolu Üniversitesi Yayını no:2653, Eskişehir.

T.C. Sağlık Bakanlığı, (2019). *Ulusal Pandemi Hazırlık Planı*. Erişim adresi https://grip.gov.tr/depo/saglik-calisanlari/ulusal_pandemi_plani.pdf

T.C. Sağlık Bakanlığı., (2020). *COVID-19 Enfeksiyonunda Kimler Daha Fazla Risk Altında?* Erişim adresi <https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/covid19-kimler-risk-altinda>

Toseeb, U., Asbury, K., Code, A., Fox, L. ve Deniz, E. (2020). supporting families with children with special educational needs and disabilities during covid-19. *England Department of Education*. Retrieved from <https://psyarxiv.com/tm69k/>

Türkiye İstatistik Kurumu, (2018). *İstatistiklerle Yaşlılar*. Erişim adresi https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/birimler/kronik-hastaliklar-engelli-db/hastaliklar/Yasli_Sagligi/raporlar_istatistikler/TUIK_Yasli_Istatistik_2018.pdf

Türkiye İstatistik Kurumu, (2002). *Türkiye Engelliler Araştırması*. Erişim adresi http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1017

World Health Organization, (2020). *COVID-19 Strategy Update Report*. Retrieved from <https://www.who.int/publications-detail/covid-19-strategy-update---14-april-2020>

World Health Organization, (2020). *Summary Report on Proceedings Minutes and Final Acts of The International Health Conference*, New York. Retrieved from <https://apps.who.int/iris/handle/10665/85573>

World Health Organization, (2011). *World Report on Disability*. Retrieved from https://www.who.int/disabilities/world_report/2011/report/en/